

**Крючкова А. А.**

студентка ННІ педагогіки

**Шанскова Т. І.**

доктор педагогічних наук, доцент,

ORCID: 0000-0002-1204-0275

Житомирський державний університет імені Івана Франка

### **ЗАСТОСУВАННЯ ТЕХНОЛОГІЇ РОЗВИТКУ КРИТИЧНОГО МИСЛЕННЯ ПІД ЧАС ВИВЧЕННЯ НАВЧАЛЬНИХ ДИСЦИПЛІН У ПОЧАТКОВІЙ ШКОЛІ**

*У статті розглянуто застосування технології розвитку критичного мислення в процесі вивчення навчальних дисциплін у початковій школі, зокрема на уроках математики, дизайн та технології, української мови, читання та Я досліджую світ. Акцентовано увагу на необхідності інтеграції критичного мислення в освітній процес з метою формування в учнів умінь аналізувати, оцінювати та синтезувати інформацію, що є ключовими навичками для самостійного вирішення проблем. Визначено важливість застосування різноманітних методів та прийомів технології розвитку критичного мислення для розвитку когнітивних здібностей молодших школярів.*

**Ключові слова:** критичне мислення; методи та прийоми критичного мислення; молодші школярі; початкова школа; технологія розвитку критичного мислення.

**Постановка проблеми.** У сучасних умовах реформування освітньої системи України ключовим завданням початкової школи стає не лише передача учням базових знань і умінь, а й формування навичок мислення вищого порядку – здатності аналізувати, оцінювати, робити висновки та приймати самостійні рішення. Саме в молодшому шкільному віці відбувається становлення когнітивної сфери дитини, закладаються основи її подальшого інтелектуального та особистісного розвитку. Утім, традиційні форми навчання, які зосереджені переважно на відтворенні навчального матеріалу, не завжди відповідають цим вимогам і часто не стимулюють учнів до активної розумової діяльності, що гальмує розвиток критичного мислення.

На цьому тлі актуалізується потреба в пошуку ефективних педагогічних підходів, зокрема впровадженні технології розвитку критичного мислення у процес вивчення навчальних дисциплін у початковій школі. Технологія розвитку критичного мислення орієнтована на активне залучення учнів до процесу навчання, створення умов для осмислення інформації, аргументованого обміну думками, рефлексії та постановки проблемних запитань. Проте проблема полягає в тому, що на сьогодні ще недостатньо розроблено методичних рекомендацій, які б дозволяли ефективно реалізовувати зазначену технологію з урахуванням психологічних і вікових особливостей молодших школярів. Відсутність системного підходу до її впровадження вимагає ґрунтовного науково-практичного аналізу, адаптації існуючих методик і створення нових інструментів, які б сприяли розвитку критичного мислення саме в умовах початкової школи.

**Аналіз останніх досліджень і публікацій.** Технологія розвитку критичного мислення виникла наприкінці XX століття у США завдяки науковим розробкам таких дослідників, як К. Мередіт, Дж. Стіл, Ч. Темпл та інших. У той же час в українській педагогічній науці також накопичено значний досвід у цій сфері. Питанням розвитку критичного мислення присвячені праці вітчизняних науковців, серед яких: С. Воропай, О. Коржуєв, К. Корсак, М. Красовицький, Т. Олійник, В. Попков, О. Пометун, Л. Пироженко, Н. Рудницька, Ю. Стежко, І. Сущенко, Л. Терлецька, О. Тягло, С. Терно, Н. Цьома, Т. Шанскова, М. Шеремет та багато інших.

Засновник Інституту критичного мислення у США М. Ліпман трактує критичне мислення як уміння мислити свідомо, відповідально й обґрунтовано. На його думку, критичне мислення дозволяє людині формувати достовірні та обґрунтовані судження, оскільки воно: базується на чітко визначених критеріях; здатне до самокорекції; враховує особливості конкретної ситуації чи контексту [2, с. 74].

На думку О. Пометун, “критичне мислення – це набір розумових стратегій і операцій, опанування яких передбачає вільне використання людиною мисленнєвих операцій високого рівня, що застосовуються для формулювання обґрунтованих висновків і оцінок та ухвалення рішень” [6, с. 9]. О. Шквир трактує критичне мислення як різновид наукового мислення, що спрямований на прийняття людиною самостійного рішення шляхом застосування розумових (інтелектуальних) та комунікативних методів і прийомів [10, с. 30].

Н. Рудницька, розглядає критичне мислення як сукупність розумових дій і суджень, які сприяють розвитку вміння глибоко аналізувати факти, генерувати власні ідеї, аргументовано відстоювати власну позицію, порівнювати інформацію, робити обґрунтовані висновки, оцінювати переконливість аргументів та ефективно вирішувати різноманітні завдання й проблеми [9, с. 279].

Українські науковці здійснили значний внесок у розвиток критичного мислення в освітньому процесі, адаптуючи міжнародні методики до національного контексту та розробляючи власні підходи. Їхні дослідження охоплюють різні аспекти: від теоретичних основ до практичних методик впровадження у навчальні програми. Загалом, праці цих та інших науковців сприяють глибшому розумінню механізмів розвитку критичного мислення та його впровадженню в освітню практику на різних рівнях навчання. Їхні дослідження підкреслюють важливість розвитку здатності до аналізу, оцінки та синтезу інформації, що є ключовими навичками у сучасному інформаційному суспільстві.

**Мета статті:** визначити ефективні методи та підходи технології розвитку критичного мислення під час вивчення навчальних дисциплін в умовах Нової української школи.

**Виклад основного матеріалу.** Сучасна освітня реформа в Україні ставить перед початковою школою завдання не тільки передати базові знання, а й розвивати в учнів вміння критично мислити, здатність оцінювати та осмислювати отриману інформацію, що є важливим для їхнього інтелектуального розвитку.

С. Луценко та Т. Шанкова зауважують, що проблема розвитку критичного мислення у молодшому шкільному віці є важливою, оскільки навчання мисленню означає формування здатності до роздумів. Завдяки можливості нестандартно мислити, відкриваються нові шляхи для вирішення проблем, розв’язуються складні завдання, робляться наукові відкриття і з’являються винаходи. В умовах сучасного суспільства зростає попит на освічених, креативних учнів, які здатні самостійно приймати рішення та пропонувати нові ідеї й підходи до розв’язання різноманітних проблем [5, с. 44].

У концепції Нової української школи (НУШ) критичне мислення визначається як одна з ключових наскрізних компетентностей, що має формуватися протягом усього освітнього процесу. Це не лише здатність учня аналізувати та оцінювати інформацію, а й уміння ставити запитання, формулювати обґрунтовані висновки, приймати самостійні рішення та аргументувати власну точку зору. Критичне мислення сприяє розвитку в учнів навичок розпізнавання маніпуляцій, відокремлення фактів від думок і свідомого ставлення до отриманої інформації.

О. Гриненко зазначає, що технологія розвитку критичного мислення – це система навчальної діяльності, яка включає педагогічні підходи та орієнтована на формування здатності учнів самостійно знаходити, обирати та оцінювати корисну інформацію для особистих і суспільних потреб. Її мета – розвиток мислительних навичок, необхідних для навчання та повсякденного життя, а також формування особистості, здатної до адаптації в умовах постійних змін, вміння аналізувати та осмислювати інформацію, розуміти різні аспекти процесів та явищ, а також приймати обґрунтовані й ефективні рішення [3, с. 15].

На нашу думку, технологія розвитку критичного мислення у початковій школі – це процес, який спрямований на формування в молодших школярів умінь самостійно мислити, аналізувати, оцінювати та вирішувати проблеми. Вона базується на активному залученні дітей до навчання через використання різноманітних методів і прийомів, які стимулюють розвиток аналітичних, творчих і комунікативних навичок.

Н. Рудницька підкреслює, що при роботі з технологією розвитку критичного мислення навчити учнів критично мислити з першого уроку практично неможливо. Це вміння розвивається поступово, через постійну й ретельну роботу вчителя та

молодших школярів, крок за кроком, від уроку до уроку, з року в рік. Важливо підкреслити, що процес навчання критичному мисленню є складним і вимагає багато часу та зусиль. Це не завдання, яке можна виконати на одному етапі і забути після цього. Немає єдиного набору методів або кроків, які призвели б до розвитку критичного мислення, але існують певні умови, які вчитель повинен створити в класі, а також рекомендації, яких учні повинні дотримуватись, щоб ефективно включитись у процес розвитку цього вміння [8, с. 123].

Згідно з Концепцією Нової української школи, для розвитку критичного мислення у учнів початкових класів вчитель повинен: виділяти час і створювати умови для застосування критичного мислення; надавати учням можливість вільно розмірковувати; заохочувати різноманітність ідей і думок; активно залучати учнів до навчального процесу; створювати безпечне середовище, вільне від насмішок; вірити в здатність кожного учня формулювати критичні судження; цінувати критичні міркування учнів. Для того щоб критично мислити, учням необхідно: розвивати впевненість у собі, поважати власні думки та ідеї, активно брати участь у навчанні, поважати різноманітність думок, бути готовими висловлювати і обґрунтовувати свої судження та сприймати конструктивну критику [2, с. 75].

На наш погляд, критичне мислення молодших школярів є складним і багатогранним процесом, що включає такі ключові особливості, як самостійність, аналітичність, логічність та соціальність. Розвиток цього вміння у дітей молодшого шкільного віку потребує створення сприятливих умов для самостійного пошуку рішень, навчання аналізувати та обробляти інформацію, а також формулювання чітких, логічних і обґрунтованих висновків. Крім того, важливим аспектом є соціальний характер критичного мислення, оскільки обговорення і взаємодія з іншими дозволяють дітям уточнювати та поглиблювати свої думки. Тому розвиток критичного мислення вимагає інтеграції цих аспектів у навчальний процес, що сприятиме формуванню у учнів здатності до самостійного, логічного та обґрунтованого мислення.

У рамках НУШ розвиток критичного мислення реалізується через впровадження інтерактивних методів навчання, таких як “Асоціативний куш”, “Сенкан”, “Кубування”, “Метод прес”, “Кероване читання з передбаченням”, “Поміч”, “Джигсоу”, “Коло Венна”, “Ромашка Блума”, “Fishbone” та інші. Ці методи спрямовані на активізацію пізнавальної діяльності учнів, стимулювання їхньої творчості та самостійності. Використання таких підходів дозволяє вчителям створювати умови для формування в учнів умінь аналізувати, порівнювати, синтезувати та оцінювати інформацію, що є необхідними складовими критичного мислення [1].

А. Литвинов та Г. Непомняща відзначають, що для того, щоб дати дітям можливість активно працювати на уроках інформатики з отриманими знаннями та розвивати критичне мислення, варто побудувати урок за такою схемою: виклик – осмислення – рефлексія. Перший етап – виклик, на якому актуалізуються наявні знання учнів з теми, з’ясовується, що вони вже знають або хочуть дізнатися. Для цього використовуються методи, як “Кластер”, “Кошик ідей” тощо. Учні роблять прогнози і визначають цілі навчання. Другий етап – осмислення, де учні шукають відповіді на поставлені запитання. Це етап пізнання, де діти самостійно працюють, обговорюють в парах або групах, звертаючись за допомогою до вчителя. Вони ознайомлюються з новою інформацією, порівнюють її з уже відомою, формулюють питання та визначають власну позицію. Для цього застосовуються методи, як “вставка”, “Ромашка Блума”,

складання таблиць тощо. Третій етап – рефлексія, де учні аналізують, чи досягли вони поставлених цілей, чи змогли вирішити виниклі проблеми. Ця структура уроку є не лише навчанням, а й осмисленням самого процесу навчання. Прийоми для рефлексії включають “Чарівне дерево”, “Потяг”, “Світлофор”. Технологія розвитку критичного мислення пропонує різноманітні методи, які включають індивідуальну, парну і групову роботу [4, с. 149-150].

На думку Н. Рудницької, для розвитку критичного мислення у дітей на уроках математики можна застосовувати різноманітні підходи та методи. Це включає використання відкритих запитань, що стимулюють аналіз та роздуми, створення проблемних ситуацій, де учні шукають шляхи вирішення через критичне оцінювання, а також навчання виявляти й аналізувати помилки. Математичні ігри та головоломки допомагають розвивати нестандартне мислення, а порівняння різних способів розв’язання задач сприяє розвитку аналізу та вибору оптимальних рішень. Взаємодія в групах та інтерактивні вправи дозволяють учням обговорювати та вдосконалювати свої рішення, а також розвивати метакогнітивні навички. Використання міжпредметних зв’язків допомагає застосовувати математичні знання у реальному житті, розширюючи контекст навчання. Ці методи сприяють не лише розвитку математичних навичок, а й когнітивних здібностей, таких як аналіз, аргументація та саморегуляція [9, с. 277].

З. Резніченко та Т. Куратнік підкреслюють, що розвиток критичного мислення учнів НУШ на уроках технологій спрямований на стимулювання їхньої творчої самореалізації через різноманітні методи і прийоми. Методи, як-от “Прогнозування за ілюстрацією”, “Обмін думок”, “Інтелект-карта” та “Дерево цілей”, дозволяють учням розвивати аналітичні та когнітивні навички, вміння прогнозувати, планувати і генерувати оригінальні ідеї. Завдяки таким методам, як “Логічний ланцюжок” та “Я досліджую”, учні отримують можливість зануритися в процес дослідження, працюючи над практичними завданнями та виконуючи творчу експериментальну діяльність. Методи рефлексії, наприклад, “Кошик ідей” і “Метод контрольних запитань”, сприяють самооцінці учнів і допомагають їм осмислити власну діяльність, що веде до підвищення їхньої здатності до самостійного розв’язання проблем і прийняття обґрунтованих рішень. Такі прийоми формують у школярів навички критичного аналізу та прийняття рішень, що є важливим елементом їхньої освітньої та особистісної розвитку [7, с. 24–25].

На наш погляд, використання технології розвитку критичного мислення на уроках української мови та читання спрямоване на формування в учнів здатності до глибокого аналізу текстів, критичної оцінки інформації та розв’язання мовних і літературних завдань. Для цього активно застосовуються інтерактивні методи, що сприяють не лише розвитку аналітичних, а й комунікативних навичок учнів. Наприклад, під час роботи над текстами учням пропонується обговорити певні питання або проблеми, які виникають у процесі прочитання. Наприклад, після вивчення казки або повісті, вчитель може поставити запитання на кшталт: “Як ви вважаєте, чи правильний вчинок головного героя? Чому?” Діти обирають аргументи на підтримку своїх думок, обговорюють їх з однокласниками, що сприяє розвитку навичок аргументації та взаємоповаги до інших точок зору. На уроках української мови та читання учням пропонуються різні види робіт із текстами: пошук логічних помилок, порівняння різних варіантів інтерпретації, складання схем або таблиць для кращого розуміння структури тексту. Наприклад, після читання вірша можна

запропонувати учням поділити текст на частини, визначити головні образи, пояснити символи, що використовуються автором. Такий підхід стимулює учнів до глибокого розуміння матеріалу та здатності робити висновки. Важливою частиною критичного мислення є вміння ставити правильні запитання. Після вивчення певного розділу тексту, вчитель може запропонувати учням сформулювати питання до прочитаного. Таке завдання вчить дітей не лише сприймати текст, а й активно взаємодіяти з ним, ставити важливі питання та шукати на них відповіді.

Вважаємо, що технологія розвитку критичного мислення також ефективно реалізується на уроках “Я досліджую світ”, де учні мають можливість ставити запитання, робити припущення та аналізувати факти з різних наукових дисциплін. Залучення учнів до дослідницької діяльності через практичні завдання, екскурсії, проекти та експерименти дозволяє активно розвивати не лише їхні аналітичні здібності, але й творчі навички. Створення проблемних ситуацій на уроках дозволяє дітям шукати оптимальні способи розв’язання завдань, аргументувати свої думки і перевіряти їх через колективні обговорення. Використання проблемних ситуацій дозволяє активізувати мислення учнів та мотивує до пошуку рішень. Наприклад, на уроці про природу можна поставити проблему: “Що сталося б, якби раптом зникла вода?” Учні повинні провести аналіз, як це вплине на екосистему, на людей і тварин, обговорити можливі шляхи вирішення цієї проблеми.

**Висновки та перспективи подальших розвідок.** Впровадження технології розвитку критичного мислення в навчальний процес початкової школи є важливим кроком у забезпеченні інтелектуального та особистісного розвитку учнів. Ця технологія сприяє формуванню навичок аналізу, оцінки, синтезу та аргументації, що дозволяє молодшим школярам не лише опановувати базові знання, але й розвивати здатність до самостійного мислення, прийняття рішень та вирішення проблем. Інтеграція різноманітних методів та прийомів критичного мислення у навчання, зокрема через інтерактивні підходи, дає змогу учням активно взаємодіяти з матеріалом, ставити запитання та робити обґрунтовані висновки. Такий підхід відповідає вимогам концепції Нової української школи та сприяє розвитку компетентностей, необхідних для адаптації в умовах сучасного світу, що постійно змінюється.

Перспективи подальших розвідок у сфері розвитку критичного мислення в початковій школі полягають у вдосконаленні методик його впровадження, адаптації до різних освітніх контекстів та інтеграції цифрових технологій для поглиблення навчання.

#### Список літератури

1. *Алексеев В.* Методичні рекомендації “Розвиток критичного мислення здобувачів освіти початкових класів НУШ” URL: [https://naurok.com.ua/metodichni-rekomendaci-rozvitok-kritichnogo-mislennya-zdobuvachiv-osviti-pochatkovih-klasiv-nush-357107.html?utm\\_source=chatgpt.com](https://naurok.com.ua/metodichni-rekomendaci-rozvitok-kritichnogo-mislennya-zdobuvachiv-osviti-pochatkovih-klasiv-nush-357107.html?utm_source=chatgpt.com) (дата звернення: 12.04.2025)
2. *Бібік Н. М.* Нова українська школа: поради для вчителя. Київ: Літера ЛТД, 2019. 208 с.
3. *Гриненко О. М.* Технологія розвитку критичного мислення. Інформаційно-методичний посібник. Словянськ, 2023. 57 с.
4. *Литвинов А. С., Непомняща Г. І.* Розвиток критичного мислення молодших школярів на уроках інформатики. *Вісник Глухівського національного педагогічного університету імені Олександра Довженка*. Випуск 55. 2024. С. 147–152.

5. Луценко С., Шанскова Т., Розвиток критичного мислення молодших школярів засобами проблемного навчання. Специфіка фахової підготовки майбутніх учителів на засадах компетентнісного підходу: досвід, реалії, перспективи. Збірник матеріалів Всеукраїнської з міжнародною участю науково-практичної конференції (29 листопада 2022 року) / за заг. ред. І.В. Голубовська. Житомир: ФО-П “Н.М.Левковець”, 2022. С 42-45.

6. Пометун О. І. Нова українська школа: розвиток критичного мислення учнів початкової школи: навч.- метод. посіб. Київ: Видавничий дім “Освіта”, 2020. 192 с.

7. Резніченко З.В., Куратнік Т. В. Розвиток критичного мислення учнів НУШ у процесі творчої самореалізації на уроках технологій. *Постметодика*. 2024. № 1 (142). С. 20-26.

8. Рудницька Н. Ю. Формування критичного мислення в учнів початкової школи згідно концепції НУШ. *Наука і освіта в глобальному та національному вимірах: виклики, загрози, перспективи розвитку*. 2024. С. 122-124.

9. Рудницька Н. Формування критичного мислення учнів початкових класів на уроках математики в умовах становлення Нової української школи. *Педагогіка. Актуальні питання гуманітарних наук*. Вип. 83, том 3, 2025. С. 274–280.

10. Шквир О. Критичне мислення молодших школярів: сутність і особливості. *Молодь і ринок*. № 4 (171), 2019. С. 27–32.